

Ελένη Κουμίδα
Ψυχολόγος – Ψυχοθεραπεύτρια
www.elenikoumidi.gr

«Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 3. Μανιοκαταθλιπτική Ψύχωση»

‘Το πουγκί ή την ζωή;’¹: Μέσω αυτού του ερωτήματος που ο Λακάν θέτει ως παράδειγμα, μας δίνει την ακριβή εικόνα της δομικής αλλοτρίωσης του ανθρωπίνου όντος. Ο άνθρωπος είτε επιλέξει το πουγκί [πουγκί χωρίς ζωή, άρα θάνατος!] είτε επιλέξει την ζωή [ζωή χωρίς πουγκί, άρα ζωή ακρωτηριασμένη!] είναι καταδικασμένος στην αλλοτριωτική δράση του Άλλου. Την ίδια αυτή εικόνα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε περιγράφοντας την Μανιοκατάθλιψη: Είτε επιλέγει το πουγκί ο μανιακός κυνηγώντας την απόλαυση είτε επιλέγει την ζωή ο μελαγχολικός κυνηγημένος από αυτήν, τελικά και στις δύο περιπτώσεις ο μανιοκαταθλιπτικός ψάχνει να βρει ασταμάτητα την θέση του στο ατέρμονο παιχνίδι της ενόρμησης θανάτου.

Πώς προσεγγίζει η Λακανική Ψυχανάλυση την Μανιοκαταθλιπτική Ψύχωση;

Σημείωση: Το παρόν κείμενο έρχεται σε συνέχεια του κειμένου «Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/1. Σχιζοφρένεια» για την περιγραφή της Ψύχωσης (ορισμό, αίτια, έκλυση, τρόποι χειρισμού της μεταβίβασης) σύμφωνα με την Λακανική ψυχαναλυτική προσέγγιση και του κειμένου «Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 2. Παράνοια» όπου υπάρχει λεπτομερής ανάλυση περί Σταδίου του Καθρέφτη, ναρκισσισμού, επιθετικότητας, Φαντασιακού, πρωτογενούς ταύτισης κ.α.

Η Λακανική ερμηνεία της Μανιοκαταθλιπτικής ψύχωσης

→ **«Επιδημιολογικά στοιχεία»:** Αρχικά, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ορισμένα επιδημιολογικά στοιχεία για την **Διπολική Διαταραχή** (ο σύγχρονος όρος για την Μανιοκατάθλιψη): Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, το 2019 είχαμε 40 εκατομμύρια ανθρώπους με την διάγνωση της Διπολικής Διαταραχής². Έρευνα αποτυπώνει το ποσοστό της διαταραχής σε περίπου 1 – 5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Η ψυχική αυτή διαταραχή έχει *υψηλό κίνδυνο αυτοκτονίας*, όπως δείχνουν τα στατιστικά δεδομένα: Εξ αυτών, 4-19% αυτοκτονούν ενώ 20-60% προβαίνουν σε απόπειρα αυτοκτονίας. Ειδικότερα,

¹ Ζακ Λακάν (1964), Το Σεμινάριο, βιβλίο XI, «Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης», μτφ. Α. Σκαρπαλέζου, ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1982, σελ.270.

² «Mental disorders» στο <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>

θεωρείται ότι ο κίνδυνος αυτοκτονίας είναι 10-30 φορές μεγαλύτερος σε ασθενείς με Διπολική Διαταραχή και συγκεκριμένα το 3-14% των περιπτώσεων αυτοκτονίας στο σύνολο του πληθυσμού ανήκει στην συγκεκριμένη ψυχική διαταραχή³.

Τα ποσοστά αυτά των αυτοκτονιών φανερώνουν την *αυτοκαταστροφική φύση* αυτής της ψυχικής διαταραχής. Στο παρόν κείμενο θα σημειώσουμε την Λακανική ερμηνεία αυτής της αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζει στο σύνολο τα άτομα με Διπολική Διαταραχή είτε αυτά βρίσκονται σε φάση μανίας, όπου δίνεται η ψευδής εντύπωση μιας ευτυχούς εμπειρίας, είτε σε φάση μελαγχολίας, όπου δίνεται μια πιο ευκρινής εικόνα της ψυχικής δυσκολίας.

→ **«Η κλινική εικόνα της Μανιοκατάθλιψης – Η σωματική και ψυχική εξάντληση»:** Συγκέντρωσα σε έναν πίνακα⁴ τα ενδεχόμενα χαρακτηριστικά⁵ που συνθέτουν την κλινική εικόνα αυτής της ψυχικής δομής, των οποίων ο αριθμός, η βαρύτητα και η συχνότητα ποικίλλει⁶.

Σύμφωνα με τον Λακάν, η Μανιοκατάθλιψη ανήκει στην *Ψυχωτική δομή*. Πέραν των γενικών ψυχωτικών χαρακτηριστικών που ισχύουν και στην περίπτωση της Μανιοκατάθλιψης, θα προσθέταμε τα εξής ιδιαίτερα γνωρίσματα:

→ **«Η Μανιοκατάθλιψη γεννιέται ως αποτέλεσμα καθήλωσης και υποταγής κατά την διάρκεια του ναρκισσιστικού Σταδίου του Καθρέφτη»:** Κατά την διάρκεια του Σταδίου του Καθρέφτη γεννάται η στιγμή της επιλογής του υποκειμένου ως προς την δομική του άμυνα απέναντι στην ψύχωση: Παράνοια ή Μανιοκατάθλιψη: **«Κατά την διάρκεια του Σταδίου του καθρέφτη, αν το άτομο έχει «προσπεράσει τον κίνδυνο» της δομικής γένεσης της Σχιζοφρένειας (όπου το άτομο θα παραμένει αιχμάλωτο στο βίωμα του κατακερματισμένου σώματος, χωρίς την δυνατότητα εισαγωγής του στο Στάδιο του καθρέφτη), αλλά ταυτόχρονα καθηλωθεί σε αυτό, τότε ανοίγεται είτε το ενδεχόμενο της παρανοϊκής ψυχωτικής δομής είτε αυτό της μανιοκαταθλιπτικής ψύχωσης»⁷.**

Όπως αναφέραμε και στο κείμενο για την παράνοια: «Η ναρκισσιστική σχέση χαρακτηρίζει την *φαντασιακή* διάσταση των ανθρωπίνων σχέσεων. Ο **ναρκισσισμός** θεωρείται η ερωτική έλξη της κατοπτρικής εικόνας και μπορεί να

³«Suicide Risk in Bipolar Disorder: A Brief Review» στο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6723289/>

⁴ Βλ. Παράρτημα Α.

⁵ Παναγιώτης Ουλής, «Εγχειρίδιο κλινικής ψυχοπαθολογίας», ΒΗΤΑ, ΑΘΗΝΑ, 2006.

⁶ DSM-5, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, American Psychiatric Association, 5th edition, American Psychiatric Publishing (2013).

⁷ Ελένη Κουμίδη «Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 2. Παράνοια»

κυμαίνεται από την ακραία αγάπη για τον εαυτό μας έως την καλούμενη «ναρκισσιστική αυτοκτονική επιθετικότητα». Ο άνθρωπος λοιπόν «αιχμαλωτίζεται» απ' την κατοπτρική εικόνα, το παιχνίδι του καθρέφτη, καθώς από την μια, η εικόνα σαγηνεύει, έχει ερωτικό χαρακτήρα, απ' την άλλη καθλώνει, έχει επιθετικό χαρακτήρα, μην αφήνοντας το άτομο να προχωρήσει»⁸.

Η **καθήλωση** του ατόμου στο ναρκισσιστικό στάδιο του καθρέφτη και η **υποταγή** του εγώ στη θέση υπό την σκιά του άλλου – δηλαδή της παντοδυναμίας του - οδηγεί στην καθιέρωση της μανιοκαταθλιπτικής ψυχικής δομής. Ο μανιοκαταθλιπτικός μπορεί μεν να ακινητοποιείται στο ίδιο στάδιο με τον παρανοϊκό αλλά η θέση του απέναντι στον φαντασιακό άλλο διαφέρει. Στο κείμενο για την παράνοια⁹ έγινε περιγραφή της σχέσης του φαντασιακού εγώ με τον φαντασιακό άλλο, όπου επικρατεί το πρότυπο της δυαδικής – φαντασιακής σχέσης με τον άλλο (α-α'). Η σχέση του μανιοκαταθλιπτικού ατόμου με τον άλλο είναι εύθραυστη, αδύναμη. Οπότε στη μεν παράνοια υπάρχει φαντασιακή σχέση του εγώ με τον άλλο, με το τίμημα όμως ο άλλος να γίνεται διώκτης του ατόμου, *στη δε μανιοκατάθλιψη υπάρχει αδύναμη φαντασιακή σχέση - ταύτιση με τον άλλο, με συνέπεια την αναδίπλωση του εγώ στον εαυτό του, όπου το ίδιο το εγώ γίνεται διώκτης του εαυτού του και η μοναξιά μόνιμη ψυχική κατάσταση.*

→ **«Λακάν: ‘Η Παντοδυναμία είναι πάντοτε της Μητέρας’**»: Ποιο είναι το σημείο-κλειδί που καθορίζει την επιλογή της θέσης του υποκειμένου μεταξύ της Παράνοιας και της Μανιοκατάθλιψης; Θα λέγαμε ότι αφορά την απάντηση του παιδιού απέναντι στην «Παντοδυναμία της Μητέρας/ Τροφού». Ο Λακάν έχει μιλήσει για αυτή την διάσταση παντοδυναμίας της μητέρας: «[...] η μητέρα είναι πρωταρχικά παντοδύναμη [...] όλα τα αρχέγονα φαντασιωτικά αντικείμενα βρίσκονται συγκεντρωμένα μέσα στο τεράστιο περιέχον του μητρικού σώματος [...]. Εκεί βρίσκονται όντως, αφού η μητέρα αποτελεί ένα δυνητικό πεδίο συμβολικής εκμηδένισης από το οποίο όλα τα μελλοντικά αντικείμενα θα πάρουν το καθένα με τη σειρά του τη συμβολική τους αξία¹⁰ [...]. Για να δημιουργήσει η πραγματική παντοδυναμία ένα καταθλιπτικό αποτέλεσμα στο υποκείμενο, πρέπει επίσης να μπορέσει αυτό να αναλογιστεί τον εαυτό του και να αντιπαραβάλει την ανημποριά του»¹¹, όπου αυτό συμβαίνει κατά την διάρκεια του Σταδίου του Καθρέφτη. Η ένταση του υποκειμενικού βιώματος αυτής της «Παντοδυναμίας» - όπως την χαρακτήρισε ο Λακάν – είναι ίσως το σημείο όπου το υποκείμενο

⁸ Ο.π.

⁹ Ο.π.

¹⁰ Ζακ Λακάν (1956-57), Σεμινάριο Τέταρτο, «Η σχέση αντικειμένου», μτφ. Ανθή Αθανασιάδου, Νινέττα Δυοβουνιώτου, Βλάσης Σκολίδη, Ρούλη Χριστοπούλου, Ψυχογιός, Αθήνα, 2021, σελ. 187.

¹¹ Ο.π. σελ. 188.

υποκύπτει στην καταθλιπτική του θέση. Υποκύπτει ακριβώς σε μια θέση αιχμαλωσίας όπου οι ταυτίσεις πέραν της μητέρας σκιάζονται. Συγκεκριμένα, σε πρώτη φάση του σταδίου, το παιδί μπορεί να βιώσει την αγαλλίαση ως συνέπεια της φαντασιακής ταύτισης του εγώ με την εικόνα του αλλά σε δεύτερη φάση μπορεί να βιώσει κάτι σαν ήττα όταν την στιγμή που η παρεμβολή του πραγματικού μητρικού σώματος ως εικόνα έρθει ως αντίθεση με την ανημποριά του παιδιού. Εκεί είναι που το παιδί θα πάρει θέση απέναντι στην παντοδυναμία του άλλου και είτε θα ξεφύγει από αυτή είτε θα πέσει σε καταθλιπτική ή παρανοϊκή θέση.

Από την μεριά της μητέρας, η έλλειψή της, ο ευνουχισμός της είναι αναγκαίος προκειμένου να δώσει τον απαραίτητο ψυχικό χώρο στο παιδί της και οι εναλλαγές παρουσίας – απουσίας συμβάλλουν σε αυτό: «Για κάθε παιδί είναι βασικό να μπορεί να βιώσει τόσο την παρουσία της μητέρας όσο και την απουσία της. Χωρίς να βιώσει την εναλλαγή της απουσίας και της παρουσίας της μητέρας, η παρουσία μπορεί να αποκτήσει καταδιωκτικά χαρακτηριστικά και να γίνει αποπνικτική, ενώ η απουσία μπορεί να προκαλέσει καταθλιπτικά βιώματα και βιώματα εγκατάλειψης»¹². Δηλαδή, αργότερα στη ζωή, όπως γράφει ο Darian Leader: «[...] ένα άλλο άτομο αντιμετωπίζεται ως παντοδύναμο, η πηγή κάθε παροχής, και η παραμικρότερη προσβολή ή ματαίωση μεγαλοποιείται και μετατρέπεται σε αίσθημα απόρριψης»¹³.

Με όλα αυτά έχει να τα βγάλει πέρα ένα παιδί κατά το Στάδιο του Καθρέφτη, με τον ίδιο του τον εαυτό αλλά και με την διάσταση του Άλλου, της μητέρας, ενός Άλλου που είτε τον βοηθά στην αναγνώρισή του είτε τον παρεμποδίζει, είτε τον εχθρεύεται είτε τον μειώνει, σύμφωνα με την φαντασίωση του. Οι καθηλωτικές ταυτίσεις του παιδιού όμως θα δώσουν την τελική πορεία της θέσης στη δομή της ψύχωσης – Παράνοια ή Μανιοκατάθλιψη - καθώς και οι δύο πλευρές του φαντασιακού ζεύγους μητέρα-παιδί θα πρέπει να συνυπολογίζονται.

Η καθήλωση λοιπόν σε μία θέση αντικειμένου της μητέρας οδηγεί το υποκείμενο σε μια δυσκολία δημιουργίας νέων ταυτίσεων. Οι νέες ταυτίσεις θα είχαν τον ωφέλιμο ρόλο της ψυχικής αναπέρωσης και της δημιουργίας ταυτότητας πέραν του αιμομικτικού δυαδικού ζεύγους. Το υποκείμενο εδώ υιοθετεί, δέχεται την υποταγή του, σαν ένα είδος παραίτησης, μια παραίτηση που μετέπειτα αφορά την ίδια την ζωή. Έτσι, η παντοδυναμία της μητέρας συρρικνώνει το εγώ του ατόμου. Αυτή η αίσθηση της φυλακισμένης ταυτότητας είναι μια χρόνια αίσθηση του καταθλιπτικού

¹² Massimo Recalcati (2015), «Τα χέρια της μητέρας», μτφ. Χρήστος Πονηρός, Κέλευθος, 2017, σελ. 63.

¹³ Darian Leader (2013), «Strictly Bipolar: Δοκίμιο πάνω στη διπολική διαταραχή», μτφ. Μιχάλης Μεντίνης, ΟΠΟΣΙΤΟ, Αθήνα, 2022, σελ. 41.

υποκειμένου, όπου το αδιέξοδο είναι μόνιμο ψυχικό βίωμα και η αυτοκτονία φαντάζει η μόνη διέξοδος.

→ **«Η Μανιοκατάθλιψη είναι η κατεξοχήν διαταραχή της ενόρμησης - Ο φαύλος κύκλος της ενόρμησης θανάτου»:** Σε καμία άλλη διαταραχή δεν είναι τόσο εμφανή τα αποτελέσματα της απορρύθμισης της ενόρμησης. Είναι εμφανή τόσο στα συμπτώματα που αγγίζουν το σώμα όσο και στη σκέψη του ατόμου, όπου η ενόρμηση αναζητώντας αποκλειστικά και μόνο την ικανοποίηση της, χωρίς να φτάνει σε ένα τέρμα, οδηγεί το άτομο στην αυτοκαταστροφή και στην ψυχική και σωματική εξάντληση: «Ο μανιακός δεν αισθάνεται το αίσθημα του καμάτου και η σωματοψυχική υπερκινητικότητα μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρή σωματική εξάντληση. Χαρακτηριστική η παραληρητική μανία ή μανία του Bell, όπου λόγω της εξάντλησης του αρρώστου από την αδιάκοπη υπερκινητικότητα πριν την εισαγωγή των φαρμάκων, πολλές από τις περιπτώσεις κατέληγαν σε θάνατο»¹⁴. Το μανιοκαταθλιπτικό υποκείμενο διανύει έναν φαύλο κύκλο ζωής που χαρακτηρίζεται από εναλλαγή της φάσης μανίας με την φάση μελαγχολίας. Σε κάθε φάση το άτομο αυτό αλλάζει ψυχική θέση απέναντι στον εαυτό του και στο περιβάλλον.

Το κοινό τους χαρακτηριστικό, αυτό που ενώνει τις δύο θέσεις σε μία κοινή μανιοκαταθλιπτική ψυχωτική δομή είναι η απορρύθμιση της ενόρμησης, με συνέπεια το άτομο να καθίσταται έρμαιο της ίδιας του της απόλαυσης. Δηλαδή, *το υποκείμενο καθίσταται έρμαιο της ενόρμησης θανάτου τόσο στη φάση μελαγχολίας όσο και στη φάση μανίας. Η μανία και η κατάθλιψη είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος ως ο τόπος της διττής έκφρασης της ενόρμησης θανάτου.* Ο Λακάν περιέγραψε τις θέσεις αυτές ορίζοντας την σχέση του ατόμου με τον τρόπο απόλαυσης, δηλαδή το αντικείμενο *a*, ως εξής:

❖ **«Θέση Μελαγχολίας – Η μία όψη της ενόρμησης θανάτου»:** Είναι η «ορατή», θα λέγαμε, όψη της ενόρμησης θανάτου. Το υποκείμενο ενσαρκώνεται από το αντικείμενο *a*. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο ταυτίζεται με το *a*, την απόλαυση του Άλλου, καθώς αδυνατεί να ταυτισθεί με το σημαίνον κάποιου Ιδεώδους. Έτσι το μελαγχολικό υποκείμενο βιώνει την ταυτότητά του ως *μηδέν*, ως *το απορριφθέν αντικείμενο*, ως *σκουπίδι*, ως *«είμαι ένα τίποτα για τον άλλο»*. Το μελαγχολικό παραλήρημα φανερώνει την αδυσώπητη πλευρά της απόλαυσης.

¹⁴ Χριστίνα Λεωτσάκου (2011), «Διπολική Διαταραχή», στο περιοδικό Τετράδια Ψυχιατρικής, τεύχος 113, Αθήνα, 2011, σελ. 109.

Ο Λακάν έχει αναφέρει ότι: «Το ιδεώδες του εγώ μπορεί, αυτό το ίδιο, να γίνει κάτι αντίστοιχο με αυτό που, στην αγάπη, μπορεί να δώσει την πλήρη ικανοποίηση της θέλησης του να αγαπιέσαι»¹⁵. Η απουσία του Ιδεώδους του Εγώ φέρνει και την απουσία του αισθήματος «του να αγαπιέσαι» από τον άλλο. Εδώ, είναι το σημείο της μοναξιάς του μελαγχολικού ατόμου. Η κύρια συνέπεια απουσίας του Ιδεώδους του Εγώ είναι η μη λειτουργία του αντικειμένου *a* ως αίτιο επιθυμίας του ατόμου, δένοντας έτσι το άτομο σε μια αποκλειστική, μοναχική σχέση με την απόλαυση του.

→ «**Η αυτοκτονία στη ψυχωτική μελαγχολία – Η ταύτιση με το απορριφθέν αντικείμενο**»: Όπως έχω αναφέρει σε άλλο κείμενο, η πράξη της αυτοκτονίας δεν αφορά αποκλειστικά το ψυχωτικό άτομο. Ένα νευρωτικό άτομο επίσης μπορεί να προβεί σε αυτή την πράξη ακολουθώντας ένα ιδεώδες με το οποίο έχει ταυτίσει την ίδια του την ζωή και το σημάδι της αγάπης¹⁶. Η πράξη της αυτοκτονίας για τον Lacan (1962-63) συνιστά ένα πέρασμα στην πράξη¹⁷ (*passage à l'acte*), ένα πέρασμα από το συμβολικό στο πραγματικό. Η πράξη αυτή είναι μια παρορμητική πράξη. Το υποκείμενο ταυτίζεται με το αντικείμενο *a* και ακυρώνεται ως τέτοιο. Το υποκείμενο παίρνει έτσι καθεστώς αντικειμένου *a*. Μ' ένα πέρασμα στην πράξη το υποκείμενο αποχωρεί πλήρως από την σκηνή του Άλλου ως λύση απέναντι στην ανάδυση του άγχους του. Η έκφραση του Lacan *se laisser tomber* είναι ακριβώς αυτό το «*αφήνεται να πέσει*» στην σκηνή.

«Ο μελαγχολικός στρέφει τη θανατηφόρο επίπτωση της γλώσσας εναντίον του εαυτού του, στα πλαίσια μιας αυτοκτονικής πράξης με την οποία εκπληρώνει το πεπρωμένο του ως *Κακόν*»¹⁸. Βεβαίως, η μελαγχολία μπορεί να υπάρχει και στη Νεύρωση αλλά διαφέρει στην «αποφασιστικότητα» της, ή αλλιώς στην βεβαιότητα της, ως προς την επιθυμία για θάνατο: «Αναμφίβολα η μελαγχολική παρακαμπτήριος προεκτείνεται στο νευρωτικό, του οποίου η επιθυμία ίσως είναι λιγότερο αποφασισμένη»¹⁹. Ενώ στη Νεύρωση το σύμπτωμα ενέχει ένα μήνυμα προς τον Άλλο, στη κατάθλιψη ψυχωτικού τύπου ο Άλλος απουσιάζει: «Όσο για τον μελαγχολικό, η αιφνίδια αυτοκτονία του, εάν δεν αποτελεί έκκληση στον Άλλο, ούτε καν στην έλλειψή του, μεταφράζει τη βίαιη μετατροπή του υποκειμενικού εν-ελλείψει-είναι σε *a*»²⁰.

¹⁵ Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre VIII, Le transfert*, Seuil, Παρίσι 2001, σ. 418.

¹⁶ Ελένη Κουμίδη, «Ομαδική Αυτοκτονία, η περίπτωση της σέκτας Heaven's Gate».

¹⁷ Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre X, L'angoisse*, Seuil, Παρίσι 2004, σ. 136.

¹⁸ Jacques – Alain Miller, «Λακανική κλινική των ψυχώσεων», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, Ε. Lefeuvre, Ν. Περέτση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008, σελ. 106.

¹⁹ Ο.π.

²⁰ Ο.π. σελ. 120.

Ο Λακάν περιέγραψε την πορεία ενός μελαγχολικού υποκειμένου που προβαίνει σε αυτοκτονία ως εξής: «Το γεγονός όμως ότι είναι ένα αντικείμενο a [...] συνήθως μεταμφιεσμένο πίσω από το $i(a)$ ²¹ του ναρκισσισμού και παραγνωρισμένο ως προς την ουσία του, που αναγκάζει τον μελαγχολικό να περάσει, αν μπορώ να πω έτσι, μέσα από την ίδια του την εικόνα και να επιτεθεί πρωτίστως σε αυτήν ώστε να μπορέσει να αγγίξει, από μέσα, το αντικείμενο a που το υπερβαίνει, απ' το οποίο η εντολή ξεφεύγει – και του οποίου η πτώση θα το παρασύρει σε μια επισπευσμένη-αυτοκτονία, με τον αυτοματισμό, τον μηχανισμό, τον χαρακτήρα αναγκαιότητας και βαθιά αλλοτριωμένο τρόπο με τον οποίο γνωρίζετε γίνονται οι αυτοκτονίες των μελαγχολικών. Και δεν τις κάνουν σε ένα οποιοδήποτε πλαίσιο. Εάν αυτό συμβαίνει συχνά από το παράθυρο, αν όχι μέσα από το παράθυρο, δεν είναι τυχαίο. Είναι η προσφυγή σε μια δομή που δεν είναι άλλη από αυτήν της φαντασίωσης»²².

Ο μελαγχολικός δεν μπορεί να αγγίξει το $i(a)$, δηλαδή το ιδεώδες και μένει αντιμέτωπος με το αντικείμενο γινόμενος ο ίδιος αντικείμενο και όχι κάτι που θα κατείχε θέση ιδανικού. Η πτώση του αντικειμένου παρασύρει έτσι τον μελαγχολικό στη δική του πτώση, καθώς ακολουθεί αυτό το αντικείμενο.

Στη μελαγχολία, το άτομο καθώς διαπερνάται από το a , χωρίς την διαμεσολάβηση του αιτήματος, ενός ιδανικού να τον περιμένει να ταυτισθεί με αυτό, ταυτίζεται τελικά με το αντικείμενο a , ως μηδέν, όπου, όντας σε κατάσταση ναρκισσιστικής αυτό-περιφρόνησης οδηγείται στο να καταστεί το ον προς το οποίο η επιθετικότητα θα στραφεί. Ο μελαγχολικός επιτίθεται στον ίδιο του τον εαυτό με ένα πέρασμα στη πράξη της αυτοκτονίας, μια πράξη με χαρακτήρα μάλιστα επείγουσας αναγκαιότητας για το Είναι του ατόμου. Είναι η εκδήλωση του ατόμου ως ένα «δεν μπορώ να μην το κάνω». Αυτή ακριβώς είναι η εικόνα του μελαγχολικού ατόμου που σκιαγραφεί ο Λακάν όταν αυτό πέφτει απ' το παράθυρο, διανύοντας την φαντασίωσή του, την απόλαυση που αντλείται απ' το αντικείμενο, διαπερνώντας το, μην μπορώντας να το κρατήσει σε ασφαλή απόσταση, προκειμένου το αίτημα του άλλου να βρει χώρο ύπαρξης, αλλά να «το παίρνει μαζί του» στη πτώση.

Στη μελαγχολία, το άτομο περνά μέσα από την απόλαυση, όπως μας έδειξε η εικόνα που μας περιέγραψε ο Λακάν, δηλαδή μέσα από το a και εκεί σταματά, εκεί καθλώνεται και ακινητοποιείται, γίνεται το a , οπότε σταματά τόσο το σώμα όσο και η ομιλία φθάνοντας στο ακίνητο σημείο μηδέν όπου «δεν θέλει να ξέρει τίποτα».

²¹ $I(a)$: Ιδεώδες του Εγώ, $i(a)$: Ιδεώδες Εγώ.

²² Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre X, L'angoisse*, Seuil, Παρίσι 2004, σελ.387-388.

→ «Παράδειγμα: 'Οι ώρες' (βιβλίο & ταινία)»:

Στο βιβλίο - ταινία «Οι ώρες» (2002, «The Hours»), βρίσκουμε ένα εξαιρετικό παράδειγμα για τις διαφορετικού τύπου μελαγχολίες. Αρχικά, η ιστορία της συγγραφέως²³ που μαχόμενη μια ψυχική ασθένεια, ζώντας με ψευδαισθήσεις, φθάνει τελικά στην απόφαση της αυτοκτονίας. Σκέφτεται ότι.. «Θα μπορούσε να συνεχίζει να ζει· θα μπορούσε να κάνει αυτή την τελευταία καλή πράξη»²⁴, θα ήταν δηλαδή μια καλή πράξη το να ζήσει, κάτι που έχει σημειώσει ο Λακάν σχετικά το ηθικό σφάλμα της αυτοκτονίας.

Έπειτα, βλέπουμε μια μελαγχολική μητέρα²⁵ που σκέφτεται ότι θα μπορούσε να αυτοκτονήσει, να αφήσει αυτή την ζωή.. «Θα μπορούσε ν' αποφασίσει να πεθάνει. Είναι μια αφηρημένη, θολή ιδέα, όχι ιδιαίτερα μακάβρια»²⁶, σκέφτεται στο δωμάτιο ξενοδοχείου, όπου αυτή η μητέρα θέλησε να απομονωθεί. Όταν τελικά περνάει αυτή η στιγμή, όταν η επιθυμία θανάτου την διαπέρασε αλλά τελικά δεν στάθηκε και την προσπέρασε, με την σκέψη μάλιστα ότι *κάτι τέτοιο θα ήταν εγκληματικό*, για τον σύζυγο, για το παιδί της, για το παιδί που κυοφορεί, κάτι δηλαδή που θα ήταν *ηθικά λάθος*, όπως σημειώσαμε και παραπάνω, φεύγει λοιπόν από το ξενοδοχείο και επιστρέφει να πάρει το γιο της από το σπίτι της γειτόνισσας όπου το είχε αφήσει. Στη εξαιρετική σκηνή που ακολουθεί, από ψυχολογική σκοπιά, ξετυλίγεται το δράμα που θα συνοδεύει την ζωή αυτού του παιδιού. Το παιδί λαχταρώντας την μητέρα του τρέχει κοντά της, εκείνη όμως ακόμη προσπαθεί να ξαναμπει σε φυσιολογική τροχιά και το παιδί αντιλαμβάνεται κάτι.. Το βλέμμα της μητέρας συναντά το βλέμμα του παιδιού της και για πρώτη φορά δεν μπορεί να καταλάβει αυτό το νέο αδιόρατο βλέμμα. Θα δούμε αργότερα ότι ήταν ακριβώς η *καθοριστική στιγμή* όπου το παιδί αντιλήφθηκε μια άλλου είδους απόσταση της μητέρας του από το ίδιο. Είναι και η στιγμή που και η μητέρα δεν μπορεί να καταλάβει το βλέμμα του γιου της. «*Τον κοιτάζει. Συναντά το βλέμμα του και βλέπει σ' αυτό κάτι που δεν μπορεί ν' αναγνωρίσει ακριβώς. Τα μάτια του, ολόκληρο το πρόσωπο του, μοιάζουν να φωτίζονται εκ των έσω· ο Ρίτσι, για πρώτη φορά, μοιάζει να υποφέρει από ένα συναίσθημα που η Λόρα δεν μπορεί να αναγνώσει*»²⁷. Είναι από εκείνη την στιγμή και έπειτα που ο γιος όσο μεγαλώνει θα βιώνει εσωτερικά την απάντηση στο ερώτημα κάθε παιδιού για τον γονέα του: «*μπορεί να με χάσει;*». Εκείνη την στιγμή απαντήθηκε αυτό το ερώτημα

²³ Τον ρόλο της συγγραφέως υποδύεται η ηθοποιός Nicole Kidman.

²⁴ Michael Cunningham (1998), «Οι ώρες», μτφ. ΛΥΟ ΚΑΛΟΒΥΡΝΑΣ, Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ, σελ.13, 2000.

²⁵ Τον ρόλο αυτό υποδύεται η ηθοποιός Julianne Moore.

²⁶ Ο.π., σελ. 183.

²⁷ Ο.π., σελ.229.

καταφατικά. Αυτή την απάντηση έδωσε στον εαυτό του, ότι ναι, «η μητέρα μπορεί να με χάσει», ήθελε να αποχωρήσει από την ζωή, από μια ζωή που ζούσε μαζί του.. Ας θυμηθούμε εδώ και την θέση του Λακάν για τα παιδιά που ήταν *μη επιθυμητά* από την μητέρα και την τάση που έχουν προς τον θάνατο²⁸. Την ίδια στιγμή όμως η *δομή* του παιδιού θα καθορίσει την απάντηση που θα δώσει σε αυτή την εμπειρία.

Η μητέρα λοιπόν με μια επιθυμία λιγότερο αποφασισμένη για θάνατο, νευρωτικής δηλαδή φύσεως μελαγχολία, προσπερνά τον θάνατο, ενώ το παιδί της βιώνοντας τον εαυτό του ως μη επιθυμητό από την μητέρα του, θα πάρει αργότερα αυτή την θέση απορρίμματος, μια θέση που δομικά, ενορμητικά δεν θα μπορέσει να την αλλάξει, αλλά θα αυτοκτονήσει πέφτοντας από το παράθυρο του σπιτιού του. *Εκπαραθυρώνει έτσι τον εαυτό του ως αντικείμενο* παίρνοντας μαζί την απάντηση της ύπαρξης του με όλο αυτό το βίωμα με το οποίο ταυτίστηκε μην μπορώντας να βρει άλλες φαντασιακές ταυτίσεις που θα λειτουργούσαν σαν νήμα σύνδεσης με την ζωή. Αυτό φαίνεται και από την απουσία ενδιαφέροντος του για το βραβείο του, όπου *το ιδεώδες απουσιάζει*, ένα βραβείο για το οποίο η φίλη του θα κάνει πάρτι, όμως ο ίδιος δεν μπορεί να τοποθετήσει τον εαυτό του σε έναν κοινωνικό δεσμό, νιώθει μόνος και αποκομμένος.

→ **«Η Γλώσσα της Μελαγχολίας – Το έδαφος του ηθικού σφάλματος»:** Το «δεν θέλω να ξέρω τίποτα», η αμετακίνητη θέση, όπως την χαρακτηρίζει ο Λακάν, η οποία διέπει και την αυτοκτονική πράξη οδηγεί στην ψυχική στασιμότητα, στο «θέλω να πεθάνω» του μελαγχολικού. «Η αυτοκτονία είναι η μόνη πράξη που μπορεί να πετύχει χωρίς να περάσει απ' την αποτυχία. [...] αυτό σημαίνει ότι αυτή η πράξη πηγάζει απ' την αμετακίνητη θέση: «να μην ξέρω τίποτα»²⁹. Εδώ έγκειται για τον Λακάν το ηθικό σφάλμα της μελαγχολίας, καθώς περιγράφει την θλίψη ως ένα ηθικό σφάλμα που αντιβαίνει στο «καλώς-λέγειν» της εκάστοτε δομής. Στη **θλίψη** ως το **ηθικό σφάλμα** του «δεν θέλω να ξέρω τίποτα», ως *επιθυμία άγνοιας, θανάτου*, ως την *ηθική δειλία που εναντιώνεται στο καθήκον της δομής*, ο Λακάν αντιπαραβάλλει την **χαρούμενη γνώση** ως **αρετή**, ως «καλώς-λέγειν»: «Τη θλίψη, για παράδειγμα, την χαρακτηρίζουμε κατάθλιψη δίνοντάς της ως στήριγμα την ψυχή [...]. Αλλά δεν είναι μια κατάσταση της ψυχής, είναι απλώς ένα ηθικό σφάλμα, όπως το εξέφρασε ο Δάντης και μάλιστα ο Σπινόζα: μια αμαρτία, που σημαίνει μια ηθική δειλία, που τελικά δεν τοποθετείται παρά στη σκέψη, δηλαδή στο καθήκον του «καλώς λέγειν», ή με το να «τα βγάζει πέρα» κανείς με το ασυνείδητο, μέσα στη δομή»³⁰. Στην ουσία, όπως αναφέρει ο Λακάν, το

²⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre V, Les formations de l' inconscient*, Seuil, Παρίσι 1998, σ. 245.

²⁹ Jacques Lacan (1974), *Autres écrits, «Télévision»*, Editions du Seuil, Paris, 2001, σελ. 542.

³⁰ Ο.π., σελ. 525-526.

συναίσθημα εξαρτάται από την δομή του ατόμου, δηλαδή το πώς τοποθετείται μέσα στη γλώσσα.

❖ **«Θέση Μανίας – η άλλη όψη της ενόρμησης θανάτου»:** Είναι η «αόρατη», θα λέγαμε, όψη της ενόρμησης θανάτου. Για το μανιακό υποκείμενο, όπως συμβαίνει και στον μελαγχολικό ψυχωτικού τύπου, η απόλαυση έχει απορρυθμιστεί, δηλαδή το αντικείμενο *a* δεν λειτουργεί ως αίτιο επιθυμίας: «[...] αυτό που αποκαλούμε μανία στην ψυχιατρική κλινική αντιστοιχεί στην περίπτωση που το αντικείμενο *a* δεν λειτουργεί, δηλαδή σε μια περίπτωση λογικής μη συνεκτικότητας, και συμβαδίζει με την αντιληπτή ανυπαρξία του Άλλου – αφού πρόκειται για ένα λεχθέν που δεν τίθεται ως αλήθεια»³¹. Το σώμα έτσι του μανιακού καθίσταται το εργαλείο μέσω του οποίου εκείνος θα απολαύσει χωρίς σταματημό, χωρίς αίσθηση κόπωσης, χωρίς ξεκούραση.

→ **«Η Γλώσσα της Μανίας - Το μετωνυμικό έδαφος της μανίας»:** Η απόλαυση στη μανία είναι δίχως τέλος, δίχως τελεία. Το μανιακό υποκείμενο γίνεται έρμαιο της απόλαυσης της γλώσσας, μη οριοθετούμενης από καμιά τελεία, καμιά στίξη. Πρόκειται για μια ασταμάτητη μετωνυμική πορεία: «Στη μανία, ας διευκρινίσουμε αμέσως ότι αυτό για το οποίο πρόκειται είναι η μη λειτουργία του *a* και όχι απλώς η παραγνώρισή του. Το υποκείμενο δεν σταματά από κανένα *a*, γεγονός που το αφήνει, κάποιες φορές χωρίς καμιά πιθανότητα ελευθερίας, στην καθαρή μετωνυμία, την ατελείωτη και παιγνιώδη, της σημαίνουσας αλυσίδας»³². Οι λέξεις έτσι ρέουν στο ποτάμι του μη-νοήματος της γλώσσας και ο μανιακός απολαμβάνει απλά μιλώντας. Όπως υπογράμμισε ο Miller: «Στη μανία έχουμε μια επιταχυνόμενη ενόρμηση θανάτου [...] εξαιτίας της εντεινόμενης απόλαυσης που αντλείται από την γλώσσα»³³.

→ **«Απουσία ταύτισης με το ιδανικό $I(a)$ – Κνηγώντας το αντικείμενο»:** Στη μανία, δεν υπάρχει η σχέση του ατόμου με κάποιο ιδανικό, δεν στηρίζεται από κάποιο ιδανικό, παρά εξυψώνει ο ίδιος τον εαυτό του, με συνέπεια την συνήθη μεγαλομανιακή τάση που εκδηλώνεται μέσα στις πεποιθήσεις του.

*Στη μανία, το άτομο ακολουθεί την απόλαυση, ακολουθεί το *a*, δεν σταματά ούτε ως σώμα, οπότε το σώμα βρίσκεται σε μόνιμη κίνηση, αναζητώντας την τελεία σε ένα μηδέν αλλά και ούτε ως ομιλία, οπότε ο λόγος του είναι ασταμάτητος, με συνέπεια*

³¹ Jacques – Alain Miller, «Λακανική κλινική των ψυχώσεων», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, E. Lefeuvre, Ν. Περτέση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008, σελ.120.

³² Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre X, L'angoisse*, Seuil, Παρίσι 2004, σελ. 388.

³³ Jacques – Alain Miller, «Λακανική κλινική των ψυχώσεων», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, E. Lefeuvre, Ν. Περτέση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008, σελ.164.

την σωματική και ψυχική εξάντληση. Το εγώ του μανιακού ατόμου «σπαταλιέται» σε μια διαρκή κίνηση του ψυχισμού, σε μια αναζήτηση αντικειμένου. Το εγώ του μανιακού, συρρικνώνεται, εκμηδενίζεται στο αντικείμενο της ενορμητικής σπατάλης.

→ **«Παράδειγμα: Το σύμπτωμα του τζόγου»:**

«[...] ο μανιακός απολαμβάνει τουλάχιστον για διακόσιες χιλιάδες φράγκα»³⁴. Με αυτή την εικόνα μπορούμε να προσεγγίσουμε το σύμπτωμα του τζόγου όταν αγγίζει το μανιακό υποκείμενο. Ο τζόγος μπορεί να φανερώσει την μελαγχολική όψη της μανίας. Ο τζογαδόρος του «όλα ή τίποτα» στην ουσία κυνηγάει την απόλαυση του τίποτα, του μηδενός, το να μείνει «στον άσο». Με αυτό το τίποτα έχει ταυτισθεί ως αντικείμενο που απολαμβάνει από την ίδια του την καταδίκη. Αυτό το μηδέν είναι που παίρνει θετικό πρόσημο, σύμφωνα με τον Λακάν, καθώς «θετικοποιεί» την ενόρμηση θανάτου, δηλαδή την απόλαυση για περαιτέρω απόλαυση.

Το τέρμα για έναν μανιακό δεν υπάρχει παρά κάνοντας αέναα τον κύκλο της ενόρμησης. Για τον τζογαδόρο, ο οποίος παίζει μανιωδώς, το τέρμα αυτό μπορεί να υπάρξει όταν τα χάσει όλα. Τότε ξεκινά είτε στο απαισιόδοξο σενάριο ο νέος κύκλος παιχνιδιού είτε στο αισιόδοξο σενάριο η ελευθερία του, όπως πολύ ωραία μας το παρουσίασε η ταινία «*The Gambler*»³⁵ όπου το μηδέν για τον πρωταγωνιστή σήμανε την έναρξη της ελευθερίας του, για μια νέα διαφορετική ζωή. Στην ταινία λοιπόν, λέει ο παππούς απευθυνόμενος στον πρωταγωνιστή: «Θέλω να ξέρω τι θα αξίζεις όταν δεν θα σου αφήσω τίποτα», «θα κάνω ό, τι μπορώ» του απάντησε εκείνος και όντως έκανε. Ξεκίνησε τότε μια διαδρομή του «όλα ή τίποτα», όπου «όλα» είναι στην ουσία μια ζωή όπως την επιθυμεί ή τίποτα «καλύτερα να πεθάνω» λέει χαρακτηριστικά για την αντίθετη περίπτωση στην κοπέλα του. Η αξία του ως άνθρωπος δεν μπορεί να μετρηθεί με το χρήμα, όπως δεν μετριέται και η ζωή ούτε και η σχέση με την μητέρα. Μια μητέρα που δεν απαντά στο ερώτημα για τον πατέρα του, το πώς τον «ξεφορτώθηκε» η ίδια, το ίδιο όμως και ο πρωταγωνιστής επιθυμεί να «ξεφορτωθεί» την μητέρα του, «τουλάχιστον θα ξεφορτωθώ την μητέρα μου» λέει, ενώ την ίδια στιγμή πετάει την τσάντα με τα χρήματα, δίνοντας την εικόνα της ταύτισης μητέρας – χρήμα, εκμηδενίζοντας έτσι την σχέση τους.

Ας σταθούμε ιδίως στην εξής απάντηση του πρωταγωνιστή στην κοπέλα του για την δική του λύση στο πρόβλημα του: «Πρέπει πρώτα να εξαλειφθώ, να μην έχω

³⁴ Ο.π.

³⁵ Με τον ηθοποιό Mark Wahlberg (2014).

παρελθόν. Αν φτάσω στο τίποτα, θα ξαναρχίσω... θέλεις να με βοηθήσεις να ξαναρχίσω;». Εδώ είναι η ουσία όλης αυτής της συμπεριφοράς **προς το μηδέν**, εδώ έχουμε μια ωραία εικόνα της προσπάθειας του ανθρώπου να ελευθερωθεί από το σύμπτωμα του παρελθόντος και να ξεκινήσει πάλι **από το μηδέν**, με μηδέν εξαρτήσεις από τον άλλο αλλά αυτό τώρα δεν συνιστά πια επιλογή του μηδενός της ύπαρξης, δεν είναι το «αξίζω το τίποτα» αλλά αντιθέτως είναι το «αξίζω ως ύπαρξη». Επέλεξε έτσι την ζωή, όχι το πουγκί (!), μια ζωή χωρίς «ούτε σεντ» αλλά όπως την επιθυμεί, αυτό ακριβώς είναι το τίμημα στη νεύρωση: ο δρόμος της επιθυμίας χρειάζεται να προσπεράσει αυτόν της απόλαυσης του συμπτώματος, να βάλει τελεία. Και αυτή η θέση, η θέση της επιθυμίας του, είναι η θέση από όπου μπορεί να πει την ατάκα «fuck you!». Βεβαίως, εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με ψύχωση αλλά παραθέτω εδώ αυτή την ταινία ως παράδειγμα σχετικά με την φύση της ενόρμησης, η οποία δεν σταματά ποτέ και πουθενά παρά μόνο αν το άτομο είναι σε θέση να μπορεί να βάλει τελεία. Το αν δύναται να βάλει τελεία έχει να κάνει με την ψυχική του δομή.

Μια εξαιρετική ταινία, θα έλεγα, που μας δίνει μια πολύ καλή εικόνα του τι σημαίνει ενορμητική απόλαυση του συμπτώματος, ενός συμπτώματος που δένεται στην ιστορία του ατόμου και αυτό το άτομο με την δική του επιλογή μπορεί να αντιστρέψει την μοίρα του. Μία επιλογή όμως μέσα στα πλαίσια της εκάστοτε δομής, καθώς το σύμπτωμα του τζόγου διαφέρει αν πλαισιώνεται από την νευρωτική ή την ψυχωτική δομή. Η νεύρωση έχει στο πλευρό της την επιθυμία ενώ η ψύχωση την ενορμητική απόλαυση, η οποία με την σειρά της χαρακτηρίζεται από την ενορμητική σπατάλη εκ μέρους του ατόμου.

Συγκεκριμένα, στη ψύχωση, ο τζογαδόρος ταυτίζεται με την ταυτότητα του τζογαδόρου, με το ίδιο το αντικείμενο της απόλαυσης του, τον τζόγο, δεν μπορεί έτσι να σταματήσει, να βάλει τελεία στο παιχνίδι, ο ίδιος δηλαδή ταυτίζει την ίδια του την ζωή με το παιχνίδι επικρατώντας έτσι η ενορμητική σπατάλη. Στη νεύρωση απ' την άλλη, το άτομο που έχει το σύμπτωμα του τζόγου, μπορεί να κρατήσει μια απόσταση από το αντικείμενο του τζόγου, το αντικείμενο της ενόρμησης του και να σταματήσει προς χάριν κάποιου άλλου ιδανικού με το οποίο μπορεί να ταυτιστεί: «Δεν είμαι στ' αλήθεια τζογαδόρος» αναφέρει για τον εαυτό του ο πρωταγωνιστής της ταινίας διότι ακριβώς η ύπαρξη του σταμάτησε να σπαταλιέται στο τίποτα..

→ **Η Μανιοκατάθλιψη ως «αναζήτηση μίας ταυτότητας»:** Θα λέγαμε λοιπόν ότι στην Μανιοκατάθλιψη η φαντασιακή σχέση με τον άλλο είναι περισσότερο μετέωρη παρά στέρεη, ως συνέπεια της αδυναμίας ταύτισης και της αυτονόμησης της ενόρμησης θανάτου. Αυτό ακριβώς οδηγεί με την σειρά του το άτομο σε μια

στροφή προς τον εαυτό του και στο αίσθημα μοναξιάς. Η ταύτιση με το αντικείμενο «τίποτα» τον οδηγεί σε μια μη βιώσιμη ταυτότητα, σε ένα «είμαι τίποτα». Η αυτοκτονία έρχεται έτσι ως αποτέλεσμα αυτής της αίσθησης του εαυτού ως «τίποτα, μηδέν».

→ **Παράνοια & Μανιοκατάθλιψη: «Το εκκρεμές του ψυχισμού»:** Κατά την διάρκεια του Σταδίου του Καθρέφτη δομείται το εγώ του ατόμου. Αν το άτομο εγκλωβιστεί σε αυτό και δεν μπορέσει, με την συνδρομή του άλλου, να περάσει στο Συμβολικό, δηλαδή στη νεύρωση, θα δομηθεί η ψύχωση. Η ψύχωση, σε αυτό το στάδιο, έχει προσπεράσει την καθήλωση στο στάδιο που προηγείται του Σταδίου του Καθρέφτη, εκεί όπου η σχιζοφρένεια μπορεί να λάβει χώρα και βρίσκεται μπροστά σε δύο δρόμους: είτε τον δρόμο της παράνοιας είτε αυτόν της μανιοκατάθλιψης. Εδώ ο ψυχισμός θυμίζει ένα εκκρεμές: που θα σταθεί το υποκείμενο; Το άτομο θα απαντήσει αμυντικά με την φαντασίωση που θα δομηθεί εντός του σταδίου, όπου θα απαντήσει στο ερώτημα «τι είμαι για τον άλλο;», θα πάρει θέση είτε παίρνοντας απόσταση από τον άλλο, ο οποίος όμως εφεξής θα έχει διωκτικό χαρακτήρα, δηλαδή στη παράνοια, ως «είμαι το αντικείμενο απόλαυσης του κακού άλλου», είτε αναδιπλωμένος στον εαυτό του, δηλαδή στη μανιοκατάθλιψη, ως «είμαι τίποτα για τον άλλο».

Οι δύο αυτές θέσεις όμως έχουν κάτι κοινό: «συγγενεύουν» με την παραληρηματική σκέψη. Αυτό διότι η χρονική περίοδος κατά την οποία δομήθηκαν είναι κοινή, διέπεται έτσι από κοινούς κανόνες, αυτούς του Σταδίου του Καθρέφτη: τις φαντασιακές ταυτίσεις και σχέσεις, τη ναρκισσιστική επιθετικότητα (εαυτού και άλλου) και την αναζήτηση της ταυτότητας. Το παραλήρημα λοιπόν μπορεί να εμφανισθεί εξίσου και στις δύο αυτές ψυχώσεις, στοιχείο που είχε δοθεί και από τον Λακάν στην διδακτορική του διατριβή περί παράνοιας³⁶. *Παράνοια και Μανιοκατάθλιψη έχουν κοινή ρίζα: την καθήλωση στο ναρκισσιστικό Στάδιο του Καθρέφτη.* Επιπλέον, βλέπουμε ότι το παραλήρημα στην παράνοια είναι πιο εμφανές από αυτό της μανιοκατάθλιψης, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει: «Είναι ένα είδος εκμηδένισης, μικρομανίας, η οποία είναι το αντίθετο της μεγαλομανίας»³⁷. Η μετέπειτα όμως πορεία τους, όπως είδαμε και στα κείμενα, η συμπτωματολογία, η άμυνα που προκύπτει είναι διαφορετική: όπως ένα εκκρεμές που δείχνει άλλη κατεύθυνση την μια στιγμή και άλλη κατεύθυνση την άλλη, έτσι και το υποκείμενο, ανάλογα με την θέση που βρίσκεται, η ψυχική του

³⁶ Jacques Lacan (1932), «*De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*», Editions du Seuil, Paris, 1975.

³⁷ Ζακ Λακάν (1956-57), *Σεμινάριο Τέταρτο*, «*Η σχέση αντικειμένου*», μτφ. Ανθή Αθανασιάδου, Νινέττα Δυοβουνιώτου, Βλάσης Σκολίδη, Ρούλη Χριστοπούλου, Ψυχογίος, Αθήνα, 2021, σελ. 188.

πραγματικότητα και η κατεύθυνση της ενόρμησης του φιλτράρεται διαφορετικά, μόνο που εδώ η στιγμή αφορά ολόκληρη ζωή.

Πώς βοηθάει η Λακανική Ψυχανάλυση;

«Απ’ την μια μεριά, το όριο είναι η ταύτιση και απ’ την άλλη, η γλώσσα»: Το όριο στην ατέρμονη Υπερεγωτική εντολή της απόλαυσης θα ήταν μία ταύτιση, η οποία όμως εδώ λείπει. «Το όριο της είναι σαφώς εκείνο που ονομάζουμε ταύτιση»³⁸. Επιπλέον, ο Miller υπογραμμίζει: «Η αναφορά στη μανία παραμένει κεφαλαιώδης, διότι μας δείχνει κάτι σαν μια επιτάχυνση της ενόρμησης θανάτου, με απόλαυση χωρίς φρένο. Γιατί αυτή η απόλαυση είναι χωρίς φρένο; Ποιο θα ήταν το φρένο; Το φρένο είναι δίχως άλλο η γραμματική [...]. Αφορά κυρίως το νόημα [...]. Η ασπίδα του νοήματος, ή καλύτερα των σημασιών. Ας πούμε ότι τα επιτελέσματα σημασίας εισάγουν ένα μέτρο ηπιότητας στη σχέση μας με τη γλώσσα»³⁹. Η γλώσσα λοιπόν, θα λέγαμε, καθρεφτίζει την ψυχική δομή. Όπως ο νεολογισμός, μια νέα πλασμένη γλώσσα, η ολόφραση, αφορούν την ψυχωτική ομιλία, όπως η παραδρομή της γλώσσας όταν φανερώνει την ασυνείδητη σκέψη αφορά το νευρωτικό υποκείμενο, έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε και την γλώσσα του μανιοκαταθλιπτικού ατόμου με ποιο τρόπο καθρεφτίζει την θέση του στην ψυχική του δομή.

«Η ασπίδα του νοήματος»: Απ’ την μια μεριά λοιπόν, το όριο είναι η ταύτιση και απ’ την άλλη είναι η γλώσσα, το νόημα, η σημασία. Συγκεκριμένα, ταύτιση εδώ αναφέρουμε την φαντασιακή ταύτιση εν ελλείψει της συμβολικής σε μια ψυχωτική δομή. Είναι σημαντικό ο μανιοκαταθλιπτικός να στέκεται σε μια φαντασιακή ταύτιση και αυτό μπορεί να συμβεί βρίσκοντας ο ίδιος εκεί ένα νόημα για τον ίδιο. Ένα νόημα που μπορεί να οδηγήσει σε μια κάποιου είδους αναζήτηση γνώσης ώστε να παρακαμφθεί ο δρόμος του «δεν θέλω να ξέρω τίποτα». Έτσι, αυτή η ταύτιση, παρόλο που είναι μετέωρη, δηλαδή χωρίς το γερό δέσιμο του συμβολικού, μπορεί να παίξει τον ρόλο της στίξης που χρειάζεται για να σταθεί απέναντι στο ολίσθημα της γλώσσας και κατ’ επέκτασιν στο φαντασιακό δέσιμο που χρειάζεται στη ζωή απέναντι στην ατέρμονη ενόρμηση θανάτου. Σε αυτό το σημείο αναφερόμαστε όταν λέμε «ας μην κλονίζουμε, ας μην ταρακουνάμε τις ταυτίσεις του ψυχωτικού» διότι ακριβώς αυτές ίσως τον κρατήσουν στη ζωή..

³⁸ Ζακ Λακάν (1964) Το Σεμινάριο, βιβλίο XI, «Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης», μτφ. Α. Σκαρπαλέζου, ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1982, σελ. 307.

³⁹ Jacques – Alain Miller, «Λακανική κλινική των ψυχώσεων», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, E. Lefeuvre, Ν. Περτέση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008, σελ.166.

Γιατί να επιλέξω την Λακανική Ψυχανάλυση;

Οι ψυχώσεις πάντοτε θεωρούνταν ένα πολύπλοκο ζήτημα τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο για το σύνολο του χώρου της ψυχικής υγείας. Ο συνδυασμός πλέον φαρμακευτικής αγωγής και ψυχοθεραπείας στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των ψυχικά ασθενών. Η Λακανική Ψυχανάλυση έχει συνεισφέρει από την μεριά της τόσο σε θεωρητικό επίπεδο – με την ερμηνευτική αναζήτηση των αιτιών της ψυχικής ασθένειας – όσο και σε πρακτικό επίπεδο – με την δική της κατεύθυνση της θεραπείας.

Η χαρούμενη γνώση: Η Λακανική Ψυχανάλυση έχει να κάνει πρωτίστως με την *σχέση μεταβίβασης* που αναπτύσσεται μεταξύ αναλυτή – αναλυόμενου. Ο μανιοκαταθλιπτικός μέσω της σχέσης του με τον αναλυτή θα δοκιμάσει να βρει έναν «δικό του τόπο ομιλίας» και κυρίως μία σχέση με έναν άλλο όπου η ίδια η σχέση θα αποτελέσει έναν τόπο σύνδεσης με τη ζωή. Η αναζήτηση μιας νέας ταυτότητας που θα οδηγήσει την σκέψη του ατόμου σε μονοπάτια πέραν του μηδενός, σε μια πιο χαρούμενη γνώση, σε μια γνώση που θα έγκειται στην αποκωδικοποίηση του ασυνειδήτου και θα αποτελέσει έτσι μια προσπάθεια για έναν διαφορετικό τρόπο ζωής. *Το νόημα μπορεί να γίνει νήμα που θα συνδέσει ο αναλυτής με τον αναλυόμενο με την ίδια την ζωή είναι το κύριο μέλημα ώστε να αποφευχθούν δυστυχή περάσματα στη πράξη.*

Από την Ψύχωση... προς την Διαστροφή και τη Νεύρωση

Κλείνοντας αυτή την ανάλυση των τριών κεφαλαίων για την ψύχωση ας συνοψίσουμε (βλ. και το Παράρτημα Β):

- ❖ *Η καθήλωση στο Στάδιο του Καθρέφτη οδηγεί στη ψύχωση και η «αναζήτηση της ταυτότητας» οδηγεί σε μια εξίσου καθηλωμένη απάντηση βεβαιότητας στο ερώτημα της ύπαρξης «τι είμαι για τον άλλο». Αυτός είναι και ο λόγος που βλέπουμε πόσο δύσκολες είναι οι αλλαγές για έναν ψυχωτικό άνθρωπο σε σχέση με ένα νευρωτικό.*
- ❖ *Στην ψύχωση, η ταυτότητα του Εγώ είναι εύθραυστη, ασταθής, ευάλωτη και χρειάζεται φαντασιακά στηρίγματα που θα παίζουν τον ρόλο του ελλείποντος συμβολικού Ιδεώδους του Εγώ.*

❖ *Κάθε άνθρωπος έχει την δική του άμυνα, σύμφωνα με την ψυχική του δομή. Για τον ψυχωτικό η άμυνα είναι το παραλήρημα του. Για τον νευρωτικό η άμυνα είναι η φαντασίωση του... Σε κάθε περίπτωση, ας έχουμε υπόψη ότι: «Η αντικειμενική πραγματικότητα δεν υπάρχει παρά δια της υποκειμενικής πραγματικότητας»⁴⁰.*

Για το νευρωτικό άτομο, το ερώτημα της ταυτότητας του τον οδηγεί σε διαφορετικά μονοπάτια, τα οποία θα δούμε σε επόμενα κείμενα.

⁴⁰ Φώτης Καγγελάρης, «Η διαδικασία της αποπροσωποποίησης στη σχιζοφρένεια», εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ, 1988, σελ.20.

Βιβλιογραφικές αναφορές:

- DSM-5 (2013), Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, American Psychiatric Association, 5th edition, American Psychiatric Publishing.
- Dylan Evans (1996), «Εισαγωγικό λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης», μτφ. Γ. Σταυρακάκης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.
- Bruce Fink (1997), «Κλινική Εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση: Θεωρία και Τεχνική», μτφ. Ν. Ηλιάδης, Πλέθρον, Αθήνα, 2006.
- Φώτης Καγγελάρης, «Η διαδικασία της αποπροσωποποίησης στη σχιζοφρένεια», εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ, 1988.
- Ελένη Κουμίδη, «Ομαδική Αυτοκτονία, η περίπτωση της σέκτας Heaven's Gate» στο <https://www.elenikoumidi.gr/%ce%b1%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b1%cf%85%cf%84%ce%b1%ce%ba%cf%84%ce%bd%ce%af%ce%b1-%ce%b7-%cf%80%ce%b5%cf%81%ce%af%cf%80%cf%84%cf%89%cf%83%ce%b7-%cf%84%ce%b7%cf%82-%cf%83%ce%ad/>
- Ελένη Κουμίδη, «Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 1. Σχιζοφρένεια» στις ιστοσελίδες: <https://psychoedu.gr/psydebate-lakaniki-psychanalisi-schizophrenia/> Και <https://www.elenikoumidi.gr/%ce%bb%ce%b1%ce%ba%ce%b1%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%88%cf%85%cf%87%ce%b1%ce%bd%ce%ac%ce%bb%cf%85%cf%83%ce%b7-%cf%88%cf%8d%cf%87%cf%89%cf%83%ce%b7-1%cf%83%cf%87%ce%b9%ce%b6%ce%bf%cf%86%cf%81/>
- Ελένη Κουμίδη, «Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 2. Παράνοια» στις ιστοσελίδες <https://psychoedu.gr/psydebate-lakaniki-psychanalisi-paranoia/> και <https://www.elenikoumidi.gr/%ce%bb%ce%b1%ce%ba%ce%b1%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%88%cf%85%cf%87%ce%b1%ce%bd%ce%ac%ce%bb%cf%85%cf%83%ce%b7-%cf%88%cf%8d%cf%87%cf%89%cf%83%ce%b7-2-%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%ac%ce%bd%ce%bf%ce%b9/>
- Ζακ Λακάν (1955-1956), «Οι ψυχώσεις», μτφ. Ρ. Χριστοπούλου, Β. Σκολίδης, Ψυχογιός, Αθήνα, 2005.

- Ζακ Λακάν (1956-57), *Σεμινάριο Τέταρτο, «Η σχέση αντικειμένου»*, μτφ. Ανθή Αθανασιάδου, Νινέττα Δυοβουνιώτου, Βλάσης Σκολίδης, Ρούλη Χριστοπούλου, Ψυχογιός, Αθήνα, 2021.
- Ζακ Λακάν (1964) Το Σεμινάριο, βιβλίο XI, «Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης», μτφ. Α. Σκαρπαλέζου, ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1982.
- Jacques Lacan (1932), «*De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*», Editions du Seuil, Paris, 1975.
- Jacques Lacan (1962-63), *Le Séminaire, livre X, L'angoisse*, Seuil, Παρίσι 2004.
- Jacques Lacan (1974), *Autres écrits, «Télévision»*, Editions du Seuil, Paris, 2001.
- Darian Leader (2013), «*Strictly Bipolar: Δοκίμιο πάνω στη διπολική διαταραχή*», μτφ. Μιχάλης Μεντίνης, ΟΡΟΣΙΤΟ, Αθήνα, 2022.
- Χριστίνα Λεωτσάκου (2011), «*Διπολική Διαταραχή*», στο περιοδικό *Τετράδια Ψυχιατρικής*, τεύχος 113, Αθήνα, 2011.
- Jacques – Alain Miller, «*Λακανική κλινική των ψυχώσεων*», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, Ε. Lefeuvre, Ν. Περτέση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008.
- «Mental disorders» στο <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>
- Massimo Recalcati (2015), «*Τα χέρια της μητέρας*», μτφ. Χρήστος Πονηρός, Κέλευθος, 2017.
- www.lacan.com

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

	Ενδεχόμενη κλινική εικόνα Μελαγχολίας	Ενδεχόμενη κλινική εικόνα Μανίας
Διαταραχές σε:	Αλλαγή σωματικού βάρους λόγω αλλαγής όρεξης για λιγότερο ή περισσότερο φαγητό, παραμέληση προσωπικής υγιεινής, φροντίδας, καθαριότητας.	Παραμέληση προσωπικής υγιεινής, φροντίδας, καθαριότητας.
Μιμική προσώπου	Υπομμία, αμμία, βλέμμα υποτονικό, «Μελαγχολικό Ω» ή συνοφρύωμα στην έκφραση προσώπου.	Ευμεταβλητότητα στην έκφραση προσώπου, βλέμμα ζωρό.
Ψυχοκινητικότητα	Υποκινησία [Ψυχοκινητική επιβράδυνση, εμβροντησία].	Υπερκινησία [κινητική υπερδραστηριότητα, ψυχοκινητική ανησυχία, ψυχοκινητική διέγερση].
Προσοχή	Δυσκολία συγκέντρωσης.	Δυσκολία συγκέντρωσης.
Μνήμη	Ψυχογενής αμνησία.	Υπερμνησία.
Ομιλία	Απροσωδία, υποφωνία, βωβότητα, βραδυφημία, λογοπενία.	Υπερφωνία, λογόρροια, παρατακτική ομιλία υπό πίεση, λεκτική πληθωρικότητα.
Σκέψη	Στενωμένη σκέψη, παραληρητικές ιδέες (π.χ. ενοχής, αυτομομφής, υποχονδρίας).	Ιδεοφυγή, περισπασίμη σκέψη, παραληρηματικές ιδέες (π.χ. υπερτίμησης εαυτού, μεγαλείου).
Αντίληψη	Αντιληπτικές υπαισθησίες, λεκτικές, οσφρητικές, γευστικές ψευδαισθήσεις.	Αντιληπτικές υπεραισθησίες, λεκτικές ακουστικές ψευδαισθήσεις.
Συναισθηματικότητα	Συναισθηματική ευμεταβλητότητα, καταθλιπτική διάθεση, «αίσθημα απώλειας αισθημάτων».	Συναισθηματική ευμεταβλητότητα, μανιακή ευφορία που εναλλάσσεται σε μανιακή δυσφορία, εκρήξεις θυμού.
Υπνο	Αϋπνία πρόωμης αφύπνισης.	Αϋπνία επέλευσης, ενδιάμεση αϋπνία.

Η τοποθεσία του Εγώ στην Ψυχωτική Δομή

- ❖ Το Εγώ στο στάδιο προ Σταδίου του Καθρέφτη, είναι ίδιον της ενόρμησης, της απόλαυσης, του αντικειμένου α , δηλαδή **Εγώ = α , S = α** .
- ❖ Το Εγώ διαμορφώνεται κατά την διάρκεια του Σταδίου του Καθρέφτη.
- ❖ Το καθρέφτισμα είναι η διαδικασία αναγνώρισης του εαυτού μέσω του άλλου.
- ❖ Το Στάδιο του Καθρέφτη ρυθμίζει την φαντασιακή σχέση του φαντασιακού Εγώ με τον φαντασιακό άλλο, δηλαδή **Εγώ (α) – άλλος (α'), (α - α')**. Η σχέση αυτή διαπερνάται από το φίλτρο του καθρέφτη (Φαντασιακό Ιδεώδες Εγώ) και όχι από το Συμβολικό (Συμβολικό Ιδεώδες του Εγώ).
- ❖ Η απουσία του Συμβολικού φίλτρου οδηγεί στην απορρύθμιση της απόλαυσης και της κυριαρχίας της ενόρμησης θανάτου.
- ❖ Ψυχική Γένεση & Μηχανισμός:
 - **Σχιζοφρένεια:** Καθήλωση του Εγώ σε στάδιο προ Σταδίου του Καθρέφτη → **Εγώ = α**
 - **Παράνοια:** Καθήλωση του Εγώ στο Στάδιο του Καθρέφτη → **(α - α')**
 - **Μανιοκατάθλιψη:** Καθήλωση του Εγώ στο Στάδιο του Καθρέφτη → **(α - α')**
- ❖ Φαντασιακό Εγώ σε σχέση με τον Φαντασιακό άλλο → Ο τρόπος αναζήτησης της ταυτότητας διαφέρει λόγω διαφορετικής θέσης του Εγώ σε σχέση με τον άλλο:
 - **Σχιζοφρένεια:** Το Εγώ εντοπίζεται στο Πραγματικό του σώματος κατακερματισμένο → Το διασκορπισμένο Εγώ βιώνεται ως **ψευδαίσθηση**.
 - **Παράνοια:** Η αναζήτηση ταυτότητας/ θέσης του Εγώ γίνεται μέσω φαντασιακής ταύτισης με τον φαντασιακό άλλο → Φαντασιακές σχέσεις: (φαντασιακό ζεύγος: **α - α'**) → **Παραληρηματικός τρόπος σκέψης:** Το άτομο βιώνει το Εγώ του να εκτοπίζεται από τον άλλο: «ο άλλος παίρνει την θέση μου». Το καθρέφτισμα του άλλου βιώνεται ως απειλή για το άτομο και η ενόρμηση γίνεται διωκτική. Το ‘διωκτικό’ παραλήρημα απαντά ως άμυνα στην καθηλωμένη, αγχωτική βεβαιότητα του «τι είμαι για τον άλλο».
 - **Μανιοκατάθλιψη:** Η αναζήτηση ταυτότητας/ θέσης του Εγώ γίνεται μέσω φαντασιακής ταύτισης με τον φαντασιακό άλλο → Φαντασιακές σχέσεις: (φαντασιακό ζεύγος: **α - α'**) → **Παραληρηματικός τρόπος σκέψης:** Το άτομο βιώνει το Εγώ του να συρρικνώνεται από την παντοδυναμία του άλλου: «ο άλλος με εκμηδενίζει». Το Εγώ αναζητά τόπο στο καθρέφτισμα του άλλου που οδηγεί σε ενορμητική σπατάλη. Το ‘μικρομανιακό’ και ‘μεγαλομανιακό’ παραλήρημα απαντά ως άμυνα στην καθηλωμένη, αγχωτική βεβαιότητα του «τι είμαι για τον άλλο».